

Miljøministeriet
Naturstyrelsen

Natura 2000-plan 2010-2015

Horsens Fjord, havet øst for og Endelave

Natura 2000-område nr. 56
Habitatområde H52
Fuglebeskyttelsesområde F36

Kolofon

Titel:

Natura 2000-plan 2010-2015. Horsens Fjord, havet øst for og Endelave

Natura 2000-område nr. 56

Habitatområde H52

Fuglebeskyttelsesområde F36

Emneord:

Habitatdirektivet, Miljømålsloven, målsætninger, indsatsprogram, Natura 2000-planer, Horsens Fjord, Endelave, Vorsø, Alrø, Hjarnø.

Udgiver:

Miljøministeriet, Naturstyrelsen

Ansvarlig institution:

Naturstyrelsen

Lyseng Allé 1

8270 Højbjerg

www.naturstyrelsen.dk

Copyright:

Naturstyrelsen, Miljøministeriet

Sprog:

Dansk

År:

2011

ISBE nr.

978-87-7091-173-3

ISBN nr.

978-87-7091-174-0

Dato:

1. december 2011

Forsidefoto: Strandeng på Flasken, Endelave, med Endelave By og Kirke i baggrunden. Fotograf: Henriette Bjerregaard.

Resume:

Natura 2000-plan for Horsens Fjord, havet øst for og Endelave (nr. 56). Natura 2000-planen skal sikre gunstig bevaringsstatus for områdets udpegede arter og naturtyper. Området og truslerne mod de udpegede naturtyper og arter beskrives, og der fastlægges målsætninger og indsatser for naturtyperne og arterne. Der foretages en strategisk miljøvurdering af planen.

Må citeres med kildeangivelse

Indhold

Forord	4
Natura 2000-planlægning	5
<i>Natura 2000-planen er bindende for myndighederne</i>	5
Områdebeskrivelse	7
Trusler mod områdets naturværdier	10
Igangværende pleje og genopretning	14
Tilstand og bevaringsstatus/prognose	15
<i>Vurdering af tilstand</i>	15
<i>Vurdering af bevaringsstatus/prognose</i>	20
Målsætning	23
<i>Overordnet målsætning for Natura 2000-området</i>	24
<i>Konkrete målsætninger for naturtyper og arter</i>	25
<i>Modstridende interesser</i>	26
Indsatsprogram	27
<i>Generelle retningslinjer</i>	28
<i>Konkrete retningslinjer</i>	29
<i>Forslag til virkemidler</i>	31
Sammenhæng og synergi med vandplan	31
Strategisk miljøvurdering	32
Bilag 1. Kort over Natura 2000-områdets placering og afgrænsning	
Bilag 2. Opsummering af Natura 2000-planen og mulige virkemidler	
Bilag 3. Væsentlige naturforvaltningsmæssige opgaver	
Bilag 4. Miljørapport for Natura 2000-planen	

Foto: Claus Bjørn Larsen

Danmarks VIP-natur får egen bodyguard

Hvad har Skagens Gren, Silkeborgskovene og det Sydfynske Øhav til fælles? Eller klokkefrøen, fiskeørnen og gråsælen? De er alle en del af Danmarks særligt værdifulde natur, som vi er forpligtet til at passe godt på. Det samme gælder strandengen, højmosen og boblerevet. Natura 2000-områderne er et netværk af naturområder i EU, der indeholder særligt værdifuld natur set i et europæisk perspektiv. Natura 2000 skal sørge for, at alle 27 EU-lande drager omsorg for egne truede dyr, planter og natur.

Danmark har i alt 246 Natura 2000-områder. Hvert område får nu sin helt egen naturplan, der skal fungere som bodyguard. Det er i alt for mange år gået tilbage for naturens mangfoldighed. Nu skal planerne sørge for, at staten, kommuner og lodsejere drager omsorg for de naturtyper og plante- og dyrearter, der er truede sårbare eller sjældne i EU.

Ny natur på vej

Naturplanerne er den hidtil største naturindsats, der nogensinde er sat i værk i Danmark. Budgettet er ca. 1,8 mia. kroner og vil i stor udstrækning blive finansieret af EU's landdistriktsmidler. Den planlagte indsats dækker ca. 1.600 km², hvoraf de 40 km² er ny natur.

Der er planlagt hundredvis af nye vandhuller, som vil sikre levesteder for padder som klokkefrøen og vandsalamanderen. 200 km² løvskov skal beskyttes mod rydning, og flere hule, gamle og døde træer vil give levesteder for svampe, flagermus og insekter. Fiskeri på havet skal reguleres, så de unikke danske boblerev sikres mod at blive ødelagt af fiskeredskeer, og danske højmoser skal igen have mulighed for at få det bedre. Lige nu er de truet af udtørring og tilgroning. Med naturplanerne skal der ryddes krat og buske og gives bedre og mere naturlige vandforhold.

Tilbagegangen stoppes

Som ny miljøminister er jeg glad for, at vi nu har en plan for at stoppe naturens tilbagegang i Natura 2000-områderne. Der må ikke ske yderligere skade på naturen. Planerne har været for længe undervejs under VK-regeringen. Natura 2000-områderne blev udpeget i årene 1998-2004, og tilbagegangen skulle være standset allerede sidste år.

Danmarks nye SRSF-regering vil føre en mere aktiv og fremsynet naturpolitik. De 246 Natura-områder har nu hver en bodyguard, mens regeringen laver en plan for hele Danmark. Naturplan Danmark skal sætte ambitiøse mål – ikke blot for den natur som findes i Natura 2000-områderne, men for hele den danske natur.

Lad os så komme i gang !

Med venlig hilsen
miljøminister Ida Auken

Natura 2000-planlægning

EU's Natura 2000-direktiver (Fuglebeskyttelses- og Habitatdirektiverne) forpligter Danmark til at gøre den nødvendige indsats for at sikre eller genoprette en række sjældne, truede eller karakteristiske naturtyper og arter. Gennem en målrettet indsats i de udpegede Natura 2000-områder bidrager Danmark til at sikre den europæiske natur og dens mangfoldighed.

Med henblik på at prioritere den nødvendige indsats udarbejder Naturstyrelsen en Natura 2000-plan, der dækker hvert af de udpegede beskyttelsesområder. Natura 2000-planen er en sammenfattende plan, som både indeholder Natura 2000-skovplan for de skovbevoksede fredskovpligtige arealer og Natura 2000-plan for øvrige områder samt arter.

Planen omfatter "udpegningsgrundlaget", dvs. de naturtyper og arter, som området er udpeget for. Natura 2000-planens indhold er vist i figur 1.

Figur 1. Opbygning af en Natura 2000-plan.

Natura 2000-planen er bindende for myndighederne

Natura 2000-planen er bindende, således at alle myndigheder i deres Miljøministeriet, Naturstyrelsen

Natura 2000 plan

arealdrift, naturforvaltning eller ved udøvelse af deres beføjelser i henhold til lovgivningen i øvrigt skal lægge Natura 2000-planen til grund. Planen er vedtaget i 2011, hvorefter kommunalbestyrelserne og Naturstyrelsen udarbejder bindende handleplaner, som skal sikre gennemførelsen af Natura 2000-planen. Direkte statslig opfølgning i form af bekendtgørelser o.l. sker dog på grundlag af Natura 2000-planen. Offentlige lodsejere kan vælge at gennemføre Natura 2000-planen direkte i deres drifts- og plejeplaner.

Natura 2000-planen tilsidesætter ikke øvrig lovgivning, og den indsats, som iværksættes for at sikre planens gennemførelse, skal have de fornødne tilladelser, dispensationer m.v. på grundlag af konsekvensvurderinger mm. Der er ikke gennemført en konsekvensvurdering i henhold til habitatdirektivets artikel 6.3 af de enkelte planer, idet der ikke i planen er taget konkret stilling forvaltningsindsatsens præcise lokalisering eller valgt forvaltningsmetoder. Der er dog i Natura 2000-planen taget stilling til afvejning mellem modsatrettede naturinteresser i de tilfælde hvor sådanne allerede på nuværende tidspunkt i planlægningen kan forudses, og hvor en sådan afvejning er forbundet med og nødvendig for forvaltningen af området. Evt. konkrete konsekvenser af denne afvejning vil blive afklaret i forbindelse med gennemførelsen af planen og valg af virkemidler.

Natura 2000-planens målsætninger er bindende og skal desuden anvendes ved konsekvensvurdering i forbindelse med myndighedsudøvelse, jf. Miljøministeriets bekendtgørelse nr. 408 af 1. maj 2007 (ændret ved bekendtgørelse nr. 1443 af 11. december 2007 med senere ændringer) om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter.

Indsatsprogrammets retningslinjer er ligeledes bindende og danner grundlag for områdets handleplan og eventuelle drifts- og plejeplaner.

Natura 2000-planen koordineres med vandplanen for hovedvandopland Horsens Fjord og bliver ligesom denne revideret hvert 6. år. De dele af Natura 2000-planen, der vedrører skovbevoksede fredskovpligtige arealer, revideres dog kun hvert 12. år.

Områdebeskrivelse

Natura 2000-området har et areal på 45.823 ha, hvoraf 81 ha er statsejet, og det afgrænses som vist på bilag 1. Natura 2000-området består af Habitatområde nr. H52 og Fuglebeskyttelsesområde nr. F36. På Naturstyrelsens hjemmeside www.naturstyrelsen.dk samt i figur 2 og bilag 2 er der angivet, hvilke naturtyper og arter, der udgør udpegningsgrundlaget for dette område.

Udpegningsgrundlag for Habitatområde nr. 52		
Naturtyper:	Sandbanke (1110) Vadeflade (1140) Lagune (1150) Bugt (1160) Rev (1170) Strandvold med flerårige planter (1220) Enårig strandengsvegetation (1310) Strandeng (1330) Grå/grøn klit (2130) Kransnålalge-sø (3140) Brunvandet sø (3160)	Tør hede (4030) Kalkoverdrev (6210) Surt overdrev (6230) Tidvis våd eng (6410) Rigkær (7230) Bøg på mor med kristtorn (9120) Bøg på muld (9130) Ege-blandskov (9160) Stilkeke-krat (9190) Skovbevokset tørvemose (91D0) Elle- og askeskov (91E0)
Arter:	Gråsæl (1364)	Spættet sæl (1365)

Udpegningsgrundlag for Fuglebeskyttelsesområde nr. 36		
Fugle:	Skarv (Y/T) Bjergand (T) Ederfugl (T) Fløjlsand (T) Hvinand (T) Stor skallesluger (T)	Klyde (Y) Hjejle (T) Lille kobbersnepe (T) Havterne (Y) Dværgterne (Y) Splitterne (Y)

Figur 2. Naturtyper, fugle og andre arter, der udgør udpegningsgrundlaget for Natura 2000-området. (Y): Ynglefugl, (T): trækfugl.

Horsens Fjord er et karakteristisk østjysk fjordlandskab med fligede morænekyster og lavt vand. I fjorden ligger øerne Vorsø, Alrø og Hjarnø, som alle er lave og flade med strandenge og laguner langs kysterne. Mens Alrø og Hjarnø er domineret af intensivt landbrug, ophørte landbrugsmæssig udnyttelse af Vorsø for over 50 år siden, og øen henligger som urskov.

Horsens Fjord er lavvandet, og bunden består af aflejret materiale. Tidevandsskiftet og vinden blotlægger vadeflader, der er nogle af de største i Østdanmark. Både i og uden for fjorden foregår der en evig vandring af materialer. Nogle steder udlignes kysten, og ved øerne dannes forland med strandvolde og laguner. Mellem Endelave og Tunø opbygges lave sandgrunde, der blottes ved ebbe. Uden for fjor-

Natura 2000 plan

den opbygges rev og holme. Store, veludviklede stenrev findes ved Søby Rev og ved Endelave.

På land findes der på alle områdets øer og på nordsiden af Horsens Fjord store veludviklede strandenge med enkelte kystlaguner. Flere steder er der på de mere tørre dele af strandengene forekomst af gul engmyre, hvis tuer indikerer lang tids uforstyrret græsningsdrift.

*Den artsrige strandeng Flasken på Endelave farvet rød af kveller, hvor saltindholdet er højest. Området her afgræsses af kødkvæg.
Foto: Henriette Bjerregaard.*

Der findes i alt fire fredninger i Natura 2000-området: Et fredet område på Øvre på Endelave, en lille del af en større fredning på nordsiden af Horsens Fjord, en fredning ved Horskær og en del af en mindre fredning ved Hou. Derudover er der også 3 natur- og vildtreservater: Vorsø Naturreservat, Lerdrup Vig Vildtreservat og Endelave Vildtreservat.

Vorsø har været fredet siden 1917 og ejes af staten. Omkring Vorsø ligger vader, der er tørlagt ved ebbe samt nogle små ubeboede fjordholme. Vorsø rummer en af landets største skarvkolonier, og her genindvandrede skarven i 1944 efter 80 års udryddelse i Danmark. Øens natur er med fredningen overladt helt til fri naturlig dynamik uden drift eller naturpleje.

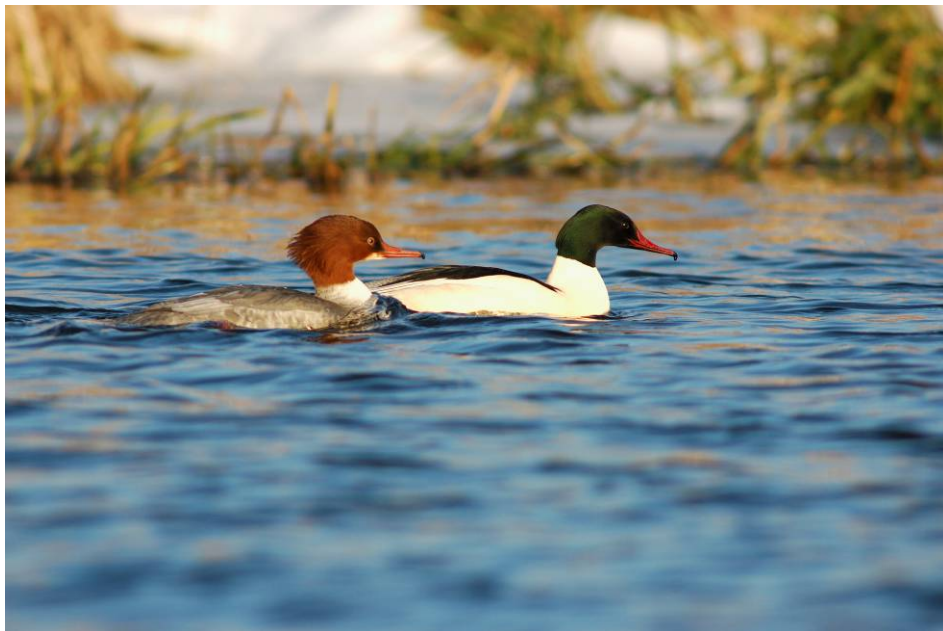
Lerdrup Bugt Vildtreservat består af lavvandede vader, strandenge og
Miljøministeriet, Naturstyrelsen

Natura 2000 plan

fjordholme (Alrø Polder). Endelave Vildtreservat består af lavvandede vader øst for færgelejet.

Områdets mange øer og holme med lav vegetation er ideelle ynglelokaliteter for en række arter af havfugle, som er på udpegningsgrundlaget. Havterne har en stor og stabil yngleforekomst, og splitterne er for nylig genindvandret til området. Der er også pæne ynglebestande af klyde og ederfugl. Vadefladerne og strandengene er i efterårsperioden vigtige rasteområder for et stort tal af lille kobbersneppe, hjejle og andre vadefugle mens dykænderne hvinand, ederfugl, fløjlsand og bjergand udnytter de lavvandede områders forekomst af bunddyr. Stor skallesluger og skarv lever i området og fouragerer på en række fiskearter.

Stor skallesluger raster i området om vinteren, hvor den er følsom over for forstyrrelse fra bl.a. sejlads, fiskeri, anlægsarbejder og jagt. Foto: NatureEyes, Chr. A. Jensen.

Ynglefuglene på udpegningsgrundlaget har alle i de seneste år været inde i en tilbagegang på nationalt plan. Blandt trækfuglearterne på udpegningsgrundlaget har kun skarv, bjergand, hvinand og lille kobbersneppe nationalt set haft stabile bestande, mens resten af de udpegede trækfuglearter nationalt set har været i tilbagegang.

Området er i det hele taget meget rigt på sjældne fuglearter, både ynglefugle og trækgæster.

Bestanden af spættet sæl er i fremgang på Svanegrunden og Møllegrunden, hvor arten yngler. Derimod yngler gråsæl ikke i området.

Begge særlarter er på udpegningsgrundlaget.

I basisanalyserne for Natura 2000-området Horsens Fjord, havet øst for og Endelave findes der en mere detaljeret gennemgang af området. Se www.naturstyrelsen.dk

Natura 2000-området ligger i Odder, Horsens og Hedensted Kommuner og indenfor vandplanområdet hovedvandopland Horsens Fjord.

Trusler mod områdets naturværdier

I det følgende afsnit skal de oplistede trusler forstås som påvirkninger af naturtyper og arter, der er på udpegningsgrundlaget for Natura 2000-området. Trusler er i den forbindelse aktuelt forekommende og konkrete påvirkningsfaktorer, der enkeltvis eller i samvirkning vil kunne forhindre, at naturtyperne og arterne opnår gunstig bevaringsstatus. Det kan dog også være potentielle påvirkningsfaktorer i det omfang, at der er viden om, at påvirkningerne periodevis er forekommet i området, men aktuelt ikke er til stede. Aktuelle påvirkninger, der f.eks. reguleres internationalt eller i anden sammenhæng, og derfor ikke er et anliggende for Natura 2000-planen, kan også fremgå, men vil ikke være en del af denne Natura 2000-plans indsatsprogram.

Arealreduktion/fragmentering udgør lokalt en trussel mod strandene langs Horsens Fjord og forekomsterne af tør hede, kalkoverdrev, sure overdrev, tidvis våd eng og rigkær. Arealerne er små og adskilte fra hinanden. Naturtypernes tilknyttede plante- og dyreliv har derved en øget risiko for at uddø, fordi de reducerede og adskilte arealer ikke kan opretholde så mange og så store bestande af de pågældende arter, og fordi de isolerede forekomster forringer arternes spredningsmuligheder.

Næringsstofbelastning. Overslagsberegninger viser, at nedfald af kvælstof fra luften overskrider højeste ende af tålegrænseintervallet for alle områder med grå/grøn klit, kransnålalge-søer, brunvandede søer og tør hede, mens laveste ende af tålegrænseintervallet er overskredet for hele arealet af kalkoverdrev, sure overdrev, tidvis våde enge, rigkær og stilkege-krat. Den højeste ende af tålegrænseintervallet er overskredet i store dele af ege-blandskov, og for hele arealet af bøg på muld, skovbevokset tørvemose samt elle- og askeskov.

Næringsstofbelastning udgør en trussel mod de marine naturtyper sandbanker, vadeflader, laguner, bugter og rev. Bjergand, ederfugl, fløjsand, hvinand, stor skallesluger og skarv påvirkes også negativt.

Olieforurening Havnaturtyper og de store fugleforekomster er sårbare over for forurening med olie fra udslip og grundstødte skibe, og dette er en reel trussel for dyre- og plantelivet på naturtyperne sandbanker, vadeflader, laguner, bugter og rev og for fuglene skarv, bjerg-

and, ederfugl, fløjlsand, hvinand og stor skallesluger. Truslen håndteres gennem miljøstyrelsens olieberedskab og internationale aftaler.

Tilgroning i form af uønsket opvækst af træer og buske er især et problem for grå/grøn klit, tør hede og rigkær, men også strandeng, kalkoverdrev, surt overdrev og tidvis våd eng trues af denne form for tilgroning. Massiv indvandring af vadegræs på vadeblader, i laguner, på enårig strandengsvegetation og på strandenge truer disse naturtypers naturlige vegetation. Bredderne på de brunvandede søer på Endelave overvokses af træer. Manglende eller utilstrækkelig afgræsning gør, at tætte bestande af høje græsser, herunder tagrør, og høje urter forringer forholdene på alle de lysåbne naturtyper. Hermed forringes ynglemulighederne også for klyde, og rastemulighederne for hjejle og lille kobbersneppe.

Uhensigtsmæssig hydrologi i form af dræn og grøfter samt diger påvirker hydrologien i strandenge og potentielle, nu tilgroede områder af tidvis våd eng og rigkær.

Uhensigtsmæssig drift. Intensiv skovdrift medfører, at skovnaturtyperne forringes eller ødelægges, bl.a. ved forstyrrelse af jordbunden i form af jordbearbejdning eller kørsel i skovbunden i bøg på muld. Desuden er der en utilstrækkelig beskyttelse af alle skovnaturtyperne mod bl.a. konvertering til andre træarter.

Invasive arter og problemarter. På de lysåbne naturtyper som strandvolde med flerårige planter, strandenge, grå/grøn klit, kalkoverdrev og tidvis våd eng er det især forekomst af rynket rose, som er en trussel. På Endelaves nordspids Øvre er bjergfyr meget dominerende, bl.a. skygger den bredderne af de brunvandede søer, ligesom den invaderer/har invaderet den tørre hede. Den invasive mosart stjernebredribbe (*Campylopus introflexus*) er lokalt meget dominerende på Endelave, bl.a. på tør hede. Kæmpe-bjørneklo invaderer strandengene.

Havnaturtyperne trues af en række arter: Makroalgearterne dusktang (*Dasya baillouviana*), og rødalgen rødlig graciliartang (*Gracilaria vermiculophylla*), der er en trussel mod den naturlige vegetation på sandbanker, laguner og bugter. Desuden er almindelig sandmusling (*Mya arenaria*) fundet på sandbanker og i bugter. Amerikansk knivmusling (*Ensis americanus*) findes i bugter og på rev. Der er indtil videre ikke kendskab til bekæmpelsesmetoder rettet mod disse marine arter.

Strandvold med flerårig vegetation af strandkål, strandbede og strandarve ved Kloben på Endelave. Denne naturtype er truet af den invasive art rynket rose. Foto: Henriette Bjerregaard.

Forstyrrelser. Forstyrrelse fra færdsel og rekreative aktiviteter kan lokalt være en trussel mod flere af områdetts bestande af yngle- og trækfugle samt mod områdetts sælbestande. Ynglefuglene er følsomme over for forstyrrelser i yngleperioden, som normalt ligger mellem 1. april og 15. juli, for klyde dog fra 15. marts til 1. juli. Selvom der er adgangsforbud til de vigtigste lokaliteter (reservaterne) i yngleperioden for både sæler og fugle, er færdsel og rekreative aktiviteter på store dele af arternes yngle- og rasteplasser inden for området ikke reguleret, og forstyrrelse kan derfor lokalt have negativ indflydelse på arterne.

For trækfuglene gælder, at de er følsomme for forstyrrelser på deres rasteplasser.

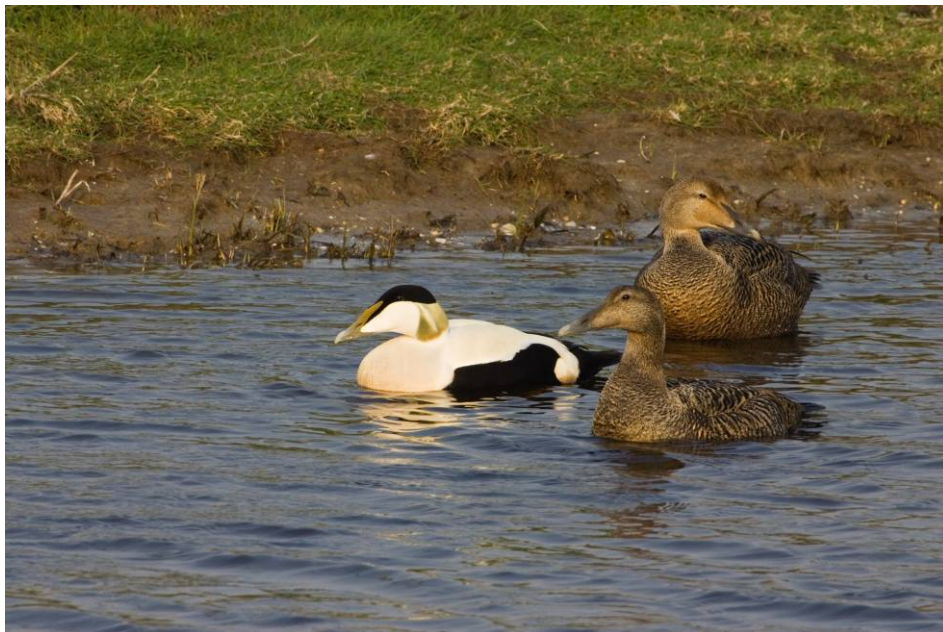

Klyde med unger. Klyde yngler på Hjarnø, Endelave og Alrø Poller i kolonier på isolerede stenstrande med lav og spredt vegetation. Den er følsom over for forstyrrelse i yngleperioden fra 15. marts-1. juli. Foto: NatureEyes, Christian A. Jensen.

Prædation og fiskeri. Fiskeri med bundsløbende redskaber, hvorved der sker en fysisk ødelæggelse af sandbanker, bugter og rev, dels ved fjernelse af bundflora og bundlevende dyr, og dels ved fjernelse af hårbund, sten og skaller, kan være en trussel mod områdets marine naturtyper. Omfanget af det aktuelle fiskeri kendes ikke.

Desuden kan ræv, mink samt større mågearter reducere ynglesuccessen for havterne, klyde, skarv og splitterne. Specielt for dværgterne, som i øjeblikket slet ikke yngler i området, er mangel på rævesikre redeplaceringmuligheder vurderet at være en trussel.

Ederfugl. Store trækbestande raster og fouragerer i området om vinteren, og arten yngler også i området. Foto: Kim Biledgaard, NatureEyes.

Igangværende pleje og genopretning

I Lerdrup Vig Vildtreservat på 872 ha (heraf 30 ha land) har der på Alrø Polder siden 1976 været reservat med forbud mod færdsel i fuglenes yngletid. Der er i reservatet forbud mod jagt på vandfugle.

I Endelave Vildtreservat har der siden 1999 været udlagt et område øst for færgelejet ved Endelave By på 190 ha søterritorium, hvor der er forbud mod jagt.

Vorsø Naturreservat på 895 ha (heraf 65 ha land): Der er jagtforbud omkring Vorsø og færdselsforbud hele året til Vorsø og småholme. Hele Vorsø (ca. 48 ha) er udlagt til naturlig succession og urørt skov, hvor naturen får lov at råde.

I yngleperioden er der adgangsforbud til de vigtigste lokaliteter for både sæler (1. april til 1. oktober) og fugle (1. april til 1. juli).

I det fredede område Øvre på Endelave er der iværksat rydning af bjergfyrrer samt fåregræsning for at fremme hede og strandvoldssystem og for at åbne for lys til bredderne af de brunvandede søer.

Der er igangsat rydning og genoptagelse af afgræsning i springfrøernes kerneområder på Endelave. Horsens Kommune har med et vand-

hulsprojekt i området yderligere styrket indsatsen for de sjældne padder springfrø og strandtudse. Indsatsen kan også medvirke til at forbedre forholdene for en række af områdets fugle. Horsens Kommune har planlagt at påbegynde rydningen af rynket rose på Øvre, Endelave i 2010.

MVJ-aftaler specielt på Alrø og på Endelave har sikret lysåbne forhold på strandengene og har dermed forhindret forarmning.

Pleje af laguner og strandenge og dermed også de tilknyttede ynglefugle og strandtudser indgår i et EU-støttet internationalt LIFE Nature-projekt med titlen "Rehabilitation of the Baltic Coastal Lagoon Habitat Complex". Dele af projektet indeholder sikring af helårsgræsning på strandenge på Hjarnøs sydside og på Kloben og Flasken på Endelave. Ved Flasken afgræsses med Gallowaykvæg. Desuden foretages der oprensning af en mindre lagune på Hjarnø, som bl.a. er ynglested for strandtudser. Der er og vil blive etableret skrab på strandenge på Hjarnø og på Flasken, Endelave på den indre strandeng landværts Strandvejen for at redde strandtudsebestandene fra at uddø.

Græsning med kreaturer på strandenge og rigkær i fredningen på Amstrup Enge ved Åkær Å's udløb i Horsens Fjord er foregået siden 1984. Området indgår som en lille del af en større fredning på nordsiden af Horsens Fjord.

Tilstand og bevaringsstatus/prognose

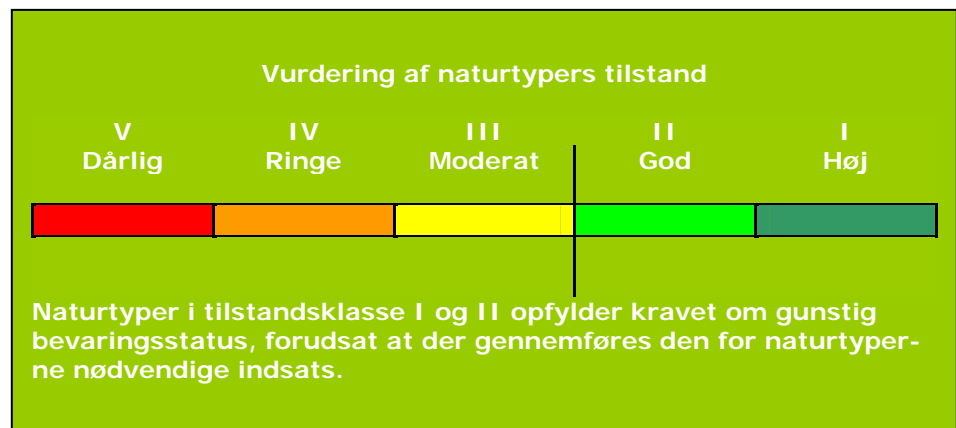
For nogle naturtyper er der udviklet et system til vurdering af den enkelte naturtypes aktuelle *tilstand*, som er et udtryk for typens aktuelle naturindhold og en række andre målbare faktorer.

Bevaringsstatus for naturtyper og arter er derimod en vurdering af, hvordan deres tilstand vil være i fremtiden, såfremt der ikke sker ændringer i udnyttelsen og i de trusler, der eksisterer i dag. Der er således tale om en *prognose* for arternes og naturtypernes udviklingsretning. I de følgende afsnit er der nærmere beskrevet tilstand og bevaringsstatus/prognose for områdets naturtyper og arter.

Vurdering af tilstand

Der er foretaget en vurdering af tilstanden i 23 lysåbne naturtyper og 10 skovtyper. Naturtyperne er kortlagt i dels basisanalyserne, dels i en efterfølgende kortlægning. Desuden er tilstanden vurderet for udvalgte forekomster af 5 søtyper. Vurderingen bygger på et system, der inddeler forekomster af Habitatdirektivets naturtyper i 5 tilstandsklasser (figur 3), hvor I (høj) er bedst og V (dårlig) er værst. Som led i beregningen af tilstanden beregnes både et artsindeks, baseret på indholdet af plantearter i en cirkel med radius på 5 m og et

strukturindeks, baseret på vegetationshøjden, opvækst af vedplanter, forekomst af drængrøfter m.m. For skovnaturtyperne baseres strukturindeks bl.a. på omfang af jordbearbejdning, afvandingsforhold, forekomst af invasive arter og trækronernes lagdeling i forskellige etager.

Figur 3. Tilstandsklasser for naturtyper.

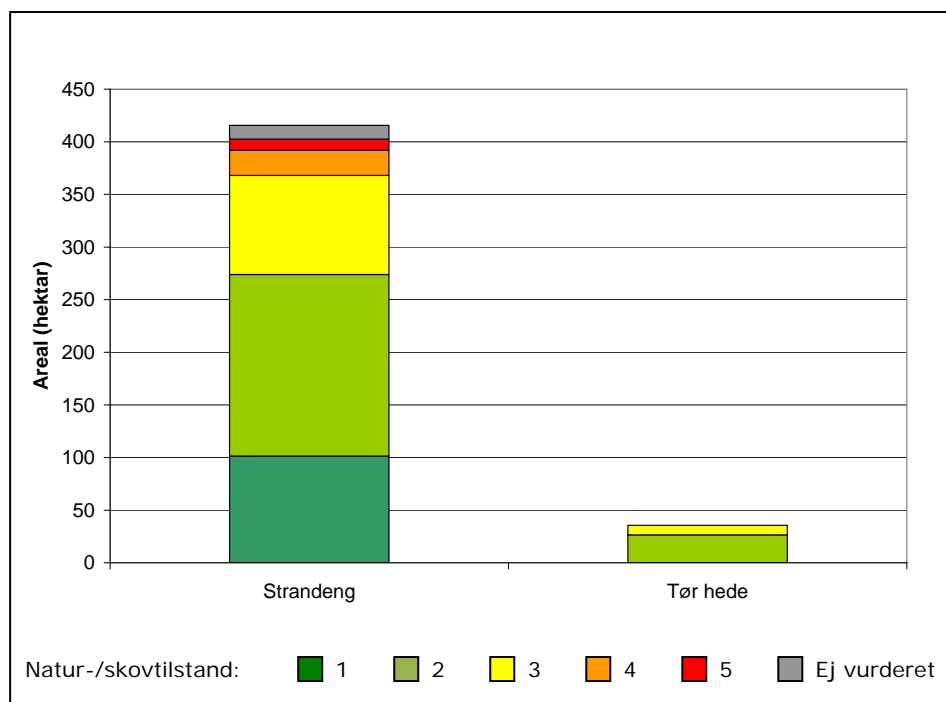
Strukturindeks og artsindeks for den enkelte naturtype vægtes sammen til naturtypens tilstandsklasse på arealet. Et højt strukturindeks kombineret med et lavt artsindeks viser, at naturarealet har forudsætninger for et højt naturindhold, men at de karakteristiske arter ikke er til stede. Et højt artsindeks kombineret med et lavt strukturindeks kan anvendes som et redskab til at lokalisere artsrige forekomster med et stort behov for pleje eller anden indsats.

I figur 4a og 4b er vist natur/skovtilstanden for Natura 2000-områdets naturtyper. Kun en mindre del af vandhullerne er tilstandsvurderet og er derfor ikke medtaget i figuren.

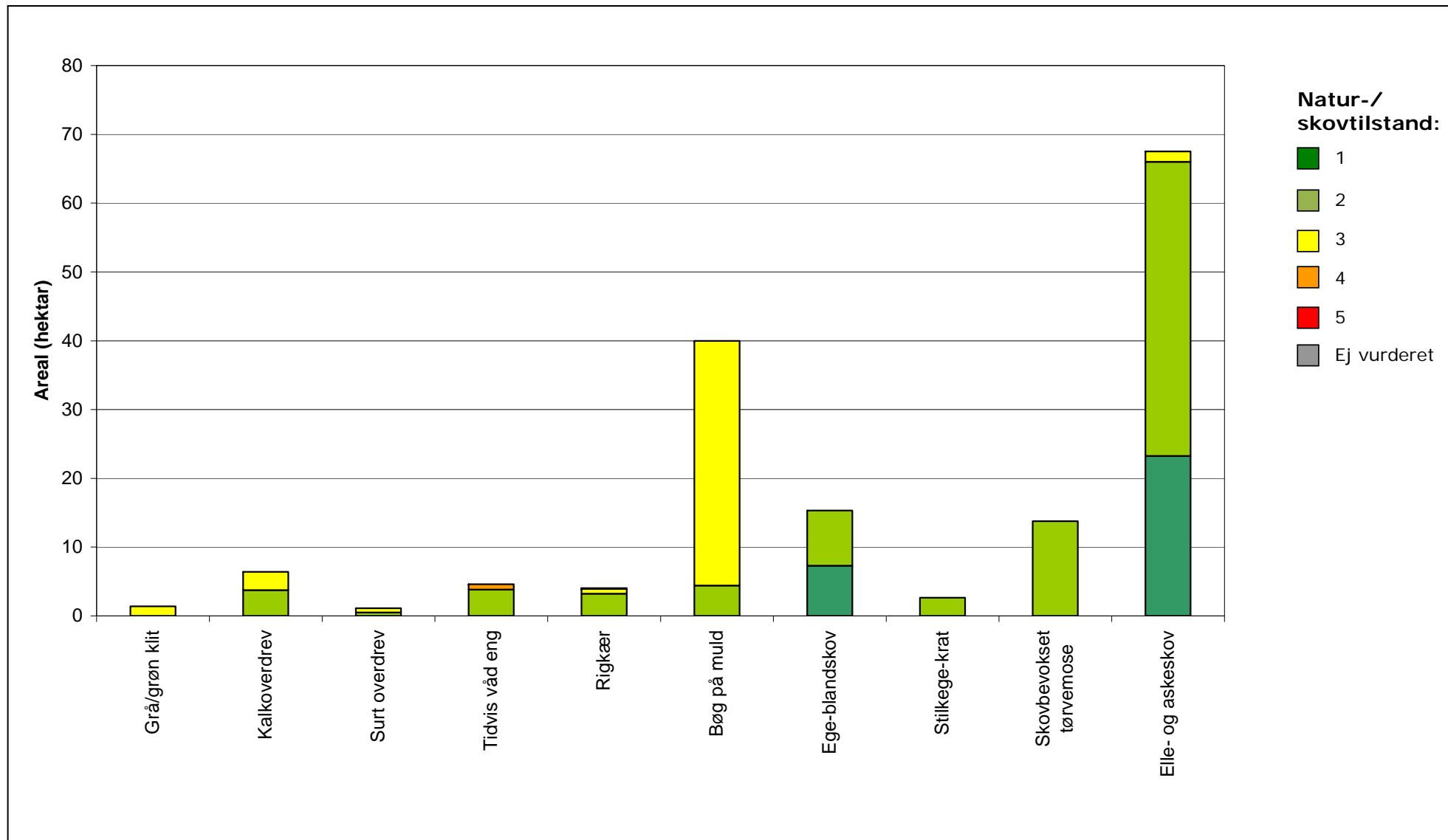
I det følgende nævnes eksempler på tilstandsvurderinger i området (se figur 4a og 4b).

Natura 2000 plan

Figur 4a. Naturtilstand for strandeng og tør hede. De mindre udbredte naturtyper er gengivet i figur 4b. Tør hede er medtaget her for at illustrere forskellen i udbredelse.

Figur 4b. Natur-/skovtilstand for de af Natura 2000-områdets naturtyper, som er tilstandsvurderet, eksklusiv strandeng og tør hede, som er vist i figur 4a, og eksklusiv bøg på mor med kristtorn, som kun dækker et meget lille areal (0,13 ha).

Natura 2000 plan

Ca. 30 % af strandengsarealet har ugunstig naturtilstand. Dette skyldes både, at strukturen for disse arealer er i moderat til dårlig klasse (III til V) for 30 % af hele arealet, og at artstilstanden er i moderat til dårlig klasse (III til V) for 37 % af hele arealet. Dette skyldes afvanding og ikke mindst manglende afgræsning, som forårsager tilgroning og forarmning af den lysåbne strandeng, både botanisk og faunistisk. Store områder er således under tilgroning med tagrør.

Hele arealet med grå/grøn klit er i ugunstig (moderat) naturtilstand på grund af ugunstig struktur- og artstilstand.

31 % af hederne er i ugunstig (moderat) naturtilstand (klasse III) på grund af både struktur- og artstilstand.

Naturtilstanden for kalkoverdrev afspejler artstilstanden, nemlig 58 % i god tilstand (klasse II) og 42 % i moderat tilstand (klasse III).

Ugunstig naturtilstand (klasse III) på 5 % af arealet med tidvis våd eng skyldes udelukkende dårlig artstilstand.

For skovnaturtyperne ege-blandskov, stilkege-krat og skovbevokset tørvemose er hele arealet i god-høj skovtilstand (klasse I-II). Ca. 10 % af arealet med bøg på muld er i god skovtilstand, mens det resterende areal (90 %) er i ugunstig (moderat) skovtilstand (klasse III), hvilket skyldes en moderat struktur (strukturklasse III). For elle-/askeskov trækkes et mindre areal også ned i moderat skovtilstand (klasse III) på grund af strukturen. Hovedparten af elle-/askeskov er dog i gunstig skovtilstand med næsten 25 % af arealet i høj skovtilstand (klasse I).

11 af områdets mange små søer/vandhuller er kortlagt og tilstandsvurderet. Heraf er 1 i høj, 7 i god og 3 i moderat naturtilstand, og de tilhører alle naturtypen brunvandet sø. Herudover er der kortlagt 7 strandsøer, som ikke er tilstandsvurderet.

Se kort med tilstandsvurdering af de enkelte forekomster i Natura 2000-området på www.naturstyrelsen.dk under "Se på kort".

Der er endnu ikke udviklet et system til vurdering af tilstanden for en række lysåbne naturtyper, marine naturtyper, større søer, vandløb samt fugle og andre arter.

Græsningens betydning for naturtypen strandeng. Til venstre ses højt voksende, ugræsset strandeng og til højre ses lavtvoksende, græsset strandeng. Flasken på Endelave. Foto: Lasse Werling.

Vurdering af bevaringsstatus/prognose

Miljømålsloven og skovloven fastsætter som et overordnet mål, at naturtyper og arter, som Natura 2000-områderne er udpeget for, skal have en gunstig bevaringsstatus. Gunstig bevaringsstatus er defineret i Habitatdirektivet (figur 5).

Gunstig bevaringsstatus

En naturtypes "bevaringsstatus" anses for "gunstig", når

- det naturlige udbredelsesområde og de arealer, det dækker inden for dette område, er stabile eller i udbredelse, og
- den særlige struktur og de særlige funktioner, der er nødvendige for dets opretholdelse på langt sigt, er til stede og sandsynligvis fortsat vil være det i en overskuelig fremtid, samt når
- bevaringsstatus for de arter, der er karakteristiske for den pågældende naturtype, er gunstig

En arts "bevaringsstatus" anses for "gunstig", når

- data vedrørende bestandsudviklingen af den pågældende art viser, at arten på langt sigt vil opretholde sig selv som en levedygtig bestanddel af dens naturlige levesteder, og
- artens naturlige udbredelsesområde hverken er i tilbagegang, eller der er sandsynlighed for, at det inden for en overskuelig fremtid vil blive mindsket, og
- der er og sandsynligvis fortsat vil være et tilstrækkeligt stort levested til på langt sigt at bevare dens bestande

Figur 5. Habitatdirektivets definition af gunstig bevaringsstatus på biogeografisk niveau for naturtyper og arter.

Gunstig bevaringsstatus skal generelt opnås inden for hver af Danmarks to biogeografiske regioner, nemlig den kontinentale og den atlantiske region. Gunstig bevaringsstatus skal dog ifølge EU's vejledning til direktivets artikel 6 også anvendes på de enkelte Natura 2000-områder, men der findes ingen retningslinjer for, hvorledes denne vurdering skal foretages. Den første Natura 2000-plan laves på grundlag af tilgængelig viden og derfor alene ud fra en prognose for de enkelte naturtyper og arters udvikling.

Prognosen for de kortlagte naturtyper er bestemt på områdeniveau ud fra de enkelte forekomsters natur/skovtilstand og de aktuelle trusler og inddeles i *gunstig* eller *ugunstig prognose*. Naturtyper i tilstandsklasse I (høj tilstand) eller II (god tilstand) har en gunstig prognose, hvis det vurderes, at tilstanden også kan opretholdes på langt sigt. I mange tilfælde forudsætter det, at der gennemføres den for naturtyperne nødvendige indsats i form af naturpleje, begrænsning af næringsstofftilførsel, forbedring af hydrologiske forhold m.m.

Prognosen for de øvrige naturtyper og alle arterne er baseret på den bedste tilgængelige viden. Her benyttes begreberne *vurderet gunstig*, *vurderet ugunstig* og *ukendt prognose*.

I Natura 2000-området er der foretaget følgende vurdering af prognosen for naturtyper og arter:

Natura 2000 plan

Prognosen er gunstig eller vurderet gunstig for:

- Spættet sæl, fordi områdets bestand, som yngler på Svane-grunden og Møllegrunden, vurderes at være stabil eller stigende.
- Hvinand og stor skallesluger. Arterne vurderes at have stabile eller stigende ynglebestande i området.

Prognosen er ugunstig eller vurderet ugunstig for:

- Sandbanker, vadeflader, laguner, bugter og rev på grund af stor belastning af næringsstoffer samt invasive arter.
- Énårig strandengsvegetation og lavvandede marine naturtyper pga. tilgroning med vadegræs.
- Strandvolde med flerårige planter og grå/grøn klit på grund af tilgroningstrussel med den invasive art rynket rose. For grå/grøn klit er højeste ende af tålegrænseintervallet for N-belastning desuden overskredet.
- Strandenge på grund af tilgroning, udtørring, forekomst af problemarter og invasive arter samt fragmentering.
- Kransnålalge-søer og brunvandede søer på grund af at laveste ende af tålegrænseintervallet for N-belastning er overskredet, og bredderne er overgroet af den invasive art bjergfyrtidning ved de brunvandede søer.
- Tør hede, kalkoverdrev, surt overdrev, tidvis våd eng og rigkær på grund af tilgroning, på grund af at den laveste ende af tålegrænseintervallet for N-belastning er overskredet (for tør hede er den højeste ende af tålegrænseintervallet overskredet på hele arealet), forekomst af invasive arter.
- Skovnaturtyperne bøg på muld, skovbevokset tørvemose samt elle- og askeskov på grund af at højeste ende af tålegrænseintervallet for N-belastning er overskredet. Ege-blandskov og stilkegekrat på grund af at laveste ende af tålegrænseintervallet for N-belastning er overskredet. Der er ikke foretaget beregninger for det meget lille areal af bøg på mor med kristtorn, men her vurderes laveste tålegrænseinterval også overskredet.
- Gråsæl på grund af meget lille og svingende bestand.
- Alle 5 udpegede ynglefuglearter: dværgterne, havterne, klyde, skarv og splitterne på grund af for få egnede og tilpas uforstyrrede ynglelokaliteter. For skarvs vedkommende tillige på grund af nedadgående bestandstal og fødemangel.
- Trækfuglene bjergand, ederfugl, skarv, fløjlsand og lille kobbersnepe på grund af fødemangel som følge af effekter af iltsvind, samt mulig effekt af fiskeri og anden rekreativ aktivitet. Prognosen for fiskeriets påvirkning er ukendt – både i forhold til fiskeriets omfang og påvirkning samt hvilken naturtilstand, der skal sikres i forhold til direktivets krav om gunstig bevaringsstatus.

Prognosen er ukendt for:

- Hjejle. Der er mangelfuld viden om artens bestandsudvikling inden for området.

Målsætning

Det overordnede mål er at sikre eller genoprette gunstig bevaringsstatus for de naturtyper og arter, der udgør udpegningsgrundlaget i de enkelte Natura 2000-områder (jf. dog nedenfor om eventuelle modstridende interesser).

Der opstilles en **overordnet målsætning** for området. Den overordnede målsætning angiver det overordnede sigte for, hvorledes området skal udvikle sig både for at sikre områdets integritet og en gunstig bevaringsstatus for arter og naturtyper. Målsætningen skal endvidere fremhæve de naturtyper og arter, der udgør den største arealandel af området, og endelig fremhæves forekomster af naturtyper og arter, der har stor vigtighed på nationalt og/eller biogeografisk niveau. En vurdering af denne betydning foretages efter følgende kriterier:

- Stort areal, levested eller bestand
- Få forekomster
- Truede naturtyper og arter
- Særlige danske ansvarsområder

Der opstilles desuden mere **konkrete målsætninger**, der fastlægger de langsigtede mål for udviklingen i areal og tilstand for de enkelte naturtyper og arters levesteder. Målfastsættelsen tager udgangspunkt i den tilstand, som er vurderet for naturtyper og arters levested efter tilstandsvurderingssystemet. Hvor der ikke er udviklet et sådant system, skal gunstig bevaringsstatus sikres eller genoprettes på baggrund af bedste faglige viden. Da der endnu ikke er udviklet et tilstandsvurderingssystem til brug for vurdering af areal og tilstand af levestederne for fuglearterne, er fastsættelse af målsætningen for de enkelte fuglearter på udpegningsgrundlaget sket på baggrund af en vurdering af, om størrelsen og kvaliteten af levestedet kan rumme bestanden, og ikke på om bestanden rent faktisk er til stede. De i planen angivne bestandsstørrelser er fastsat på baggrund af den officielle danske indmelding til EU.

Såvel overordnet målsætning som de konkrete målsætninger rækker ud over 1. planperiode og beskriver en tilstand, der tager hensyn til potentialet i de lokale naturforhold. Målsætningerne afspejler desuden en afvejning af eventuelle modstridende interesser efter retningslinjer angivet i By- og Landskabsstyrelsen 2009: "Retningslinjer for den statslige Natura 2000-planlægning: Målfastsættelse og indsatsprogram".

Kanten af en lo (naturlig strømrende) i strandengen med strandtrehage og engelskgræs. I bunden af loerne aflejres næringsrigt materiale ved højvande. Det danner baggrund for et "spisekammer" for strandengens mange vadefugle. Foto: Lasse Werling.

Overordnet målsætning for Natura 2000-området

- *Det overordnede mål for området er:*
Fjordområdet's hav- og kystnatur udgør et stort, sammenhængende naturområde med naturlig dynamisk udvikling af kystnaturen og med udbredte yngle- og rasteområder for hav- og kystfugle og sæler.

De marine naturtyper sandbanker, vadeflader, laguner, bugter og rev og kystnaturtyperne strandvold med flerårige planter, enårig strandengsvegetation, strandeng og grå/grøn klit er i en gunstig (god-høj) naturtilstand. Dette gælder også for tør

Natura 2000 plan

hede, kalkoverdrev, surt overdrev og rigkær.

Inden for området prioriteres særligt fuglearterne dværgterne, splitterne, ederfugl og skarv og deres levesteder.

Områdets økologiske integritet sikres i form af en for naturtyperne hensigtsmæssig drift/pleje og hydrologi, en lav næringsstofbelastning og gode sprednings- og etableringsmuligheder.

Baggrund for den overordnede målsætning

I Horsens Fjord, Havet øst for og Endelave er der specielt fokus på de marine naturtyper og kystnaturtyperne, herunder strandenge, som udgør et areal på over 400 ha. Tør hede, kalkoverdrev, sure overdrev og rigkær har på nationalt og regionalt niveau haft en stor tilbagegang, naturtypernes bevaringsstatus er vurderet som ugunstig, og de betragtes som truede naturtyper. Forekomsterne består i dag af små og fragmenterede arealer, men der er i området mulighed for udvidelse af naturtypernes areal. Ligeledes er bevaringsstatus for dværgterne, splitterne og ederfugl vurderet som ugunstig, idet de har aftagende bestande, mens skarv er oplistet som en national ansvarsart. Derfor er der fokus på disse naturtyper og arter i målsætningen for området.

Konkrete målsætninger for naturtyper og arter

Der opstilles følgende konkrete målsætninger, som fastlægger de langsigtede mål for naturtyper og arter i Natura 2000 området:

- *Naturtyper og arter skal have en gunstig bevaringsstatus.*
- *For naturtyper og for arters levesteder, der er vurderet til natur/skovtilstandsklasse I eller II og gunstig prognose skal udviklingen i deres areal og tilstand være stabil eller i fremgang.*
- *For naturtyper og arters levesteder, der er vurderet til natur/skovtilstandsklasse III-V og/eller ugunstig prognose skal udviklingen i deres natur/skovtilstand være i fremgang, således at der opnås natur/skovtilstand I-II og gunstig bevaringsstatus, såfremt de naturgivne forhold giver mulighed dertil. Det samlede areal af naturtypen/levestedet skal være stabilt eller i fremgang, hvis naturforholdene tillader det. Navnlig for skovnaturtyperne kan der være tale om en dynamisk situation, hvor det ikke nødvendigvis er de samme forekomster, der over tid bidrager til arealmålet.*
- *For naturtyper og arter uden tilstandsvurderingssystem og/eller med en ukendt prognose er målsætningen gunstig bevaringsstatus. Det betyder, at tilstanden og det samlede areal af levestederne for områdets udpegede arter stabiliseres eller øges, således at der er grundlag for nedennævnte bestandstal eller – for arter uden bestandstalsmål – grundlag for tilstrækkelige egnede yngle- og fourageringsområder.*
- *Tilstanden og det samlede areal af levestederne for klyde,*

havterne og splitterne som ynglefugl stabiliseres eller øges, således at der er grundlag for en bestand på mindst 80 par klyder, mindst 450 par havterne og mindst 300 par splitterne inden for fuglebeskyttelsesområdet.

- *Tilstanden og det samlede areal af levestederne for dværgterne som ynglefugl stabiliseres eller øges, således at der er tilstrækkeligt med egnede yngle- og fourageringsområder for arten i fuglebeskyttelsesområdet*
- *Tilstanden og det samlede areal af egnede yngleområder for skarv som ynglefugl stabiliseres eller øges, således at der er grundlag for en ynglebestand på mindst 900 par i fuglebeskyttelsesområdet.*
- *Tilstanden og det samlede areal af levestederne for følgende træfugle skal være stabil eller i fremgang, således at der er grundlag for rastende/fouragerende bestande på mindst 80.000 ederfugle, 3.000 fløjsænder, 10.600 bjergænder, 3.000 hvinænder, 1000 store skalleslugere, 15.800 hjejler og 4.600 lille kobbersnepper.*
- *Tilstanden og det samlede areal af egnede yngle- og fourageringsområder for gråsæl og spættet sæl stabiliseres eller øges, således at der er tilstrækkelige egnede yngle- og fourageringsområder for arternes delbestande i området.*
- *Naturtypeforekomster i artsklasse I målsættes til tilstandsklasse I og skal søges udvidet/sammenkædet, hvis de naturgivne forhold gør det muligt.*
- *Arealet med énårig strandengsvegetation søges udvidet med i størrelsesordenen 1 ha, og arealet med strandeng søges udvidet med ca. 4 ha, hvor der lægges vægt på dynamisk kystudvikling og reetablering af de hydrologiske og naturmæssige sammenhænge mellem havet og kystområdet.*
- *Arealet med tør hede søges udvidet med i størrelsesordenen 18 ha, så de udgør store, sammenhængende arealer.*
- *Arealet med kalkoverdrev, sure overdrev, tidvis våd eng og rigkær udvides med henholdsvis i størrelsesordenen 2 ha, 2 ha, 1 ha og 2 ha.*

Modstridende interesser

En målsætning om gunstig bevaringsstatus for en bestemt naturtype kan indebære en nedprioritering af en anden naturtype eller art, og det er nødvendigt at foretage et valg.

Der er sket og sker små indskrænkninger i strandengsarealet på både Hjarnø og Endelave ved etablering af skrab i eksisterende strandengslavninger til ynglesteder for strandtudse. Skrabene indgår dog efter etableringen som en integreret del af strandengene, og de forbedrer forholdene væsentligt både for de ynglende og trækkende fuglearter, som er tilknyttet strandengene og selvfølgelig også for strandtudserne og andre paddearter.

På Vorsø er der forekomst af elle- og askeskov og de lysåbne naturtyper strandeng og tidvis våd eng. Med fredningen har øens natur ligget urørt siden 1944 og skal fortsat kunne udvikle sig uden menneskelig indblanding i form af f. eks. naturpleje. Dermed vil naturtyperne over tid ændre udstrækning og naturindhold. Den langsomme ændring i arealforholdene, som følge af den naturlige succession, vurderes ikke at have indflydelse på Natura 2000-områdets samlede bevaringsstatus for de berørte naturtyper og levesteder, da arealerne er små. Den fortsatte frie succession uden menneskelig indblanding i Vorsøs natur prioriteres her af naturmæssige og naturvidenskabelige årsager.

Indsatsprogram

Opfyldelsen af Habitat- og Fuglebeskyttelsesdirektivernes krav om gunstig bevaringsprognose er en opgave, som strækker sig over lang tid og kræver en omfattende indsats over flere planperioder. Det er derfor nødvendigt at prioritere indsatsen i den enkelte planperiode. Den nationale prioritering af indsatsen i 1. planperiode er formuleret i 4 sigtelinjer, som lægger niveauet for indsatsen i planperioden. Sigtelinjerne er beskrevet i bilag 3.

Indsatsprogrammet der bygger på de 4 sigtelinjer beskriver indsatsen i den første planperiode 2010-2015 (for skovbevoksede fredskovs-pligtige arealer dog frem til 2021).

Indsatsprogrammet består af en række **generelle retningslinjer**, som skal sikre den eksisterende naturtilstand. De generelle retningslinjer gælder for alle arter og naturtyper på udpegningsgrundlaget, og den nødvendige indsats vil efterfølgende blive konkretiseret i de kommunale/statslige handleplaner.

Indsatsprogrammet består desuden af en række **konkrete retningslinjer**, som skal sikre små naturarealer, ubeskyttede naturarealer og særligt truede arter og naturtyper. De konkrete retningslinjer giver en nærmere beskrivelse af den indsats, som i disse særlige tilfælde skal indarbejdes i de kommende handleplaner.

Indsatsprogrammet indeholder ikke bindende krav til kommunernes, Naturstyrelsens eller andre offentlige lodsejeres brug af de virkemidler og tiltag, som skal sikre den nødvendige indsats. Tiltag prioriteres og konkretiseres i handleplanerne eller i andre opfølgende tiltag.

Indsatsprogrammet for Natura 2000-området omfatter nedenstående generelle og konkrete retningslinjer, som tillige er vist oversigtligt i bilag 2.

Strandeng med lo-dannelser, Flasken på Endelave. Denne del af strandengen afgræsses nu hensigtsmæssigt med galloway-kvæg som led i et LIFE Nature-projekt. Kreaturerne er udsat i sommeren 2008. Foto: Lasse Werling.

Generelle retningslinjer

Indsatser efter sigtelinje 1. Areal og tilstand af udpegede naturtyper og levesteder for udpegede arter må ikke gå tilbage eller forringes.

- 1.1 Reduktion af kvælstof-deposition fra luften på områdets habitatnaturtyper sker ved administration af husdyrgodkendelsesloven, der med ændringen af 10. februar 2011 har fastlagt et særligt beskyttelsesniveau af hensyn til bevaringsmålsætningen i Natura 2000-planlægningen. Den øvrige tilførsel af næringsstoffer til naturtyperne reduceres,*

herunder fra dræntilløb og fodring. For marine naturtyper, søer og vandløb reguleres tilførslen af næringsstoffer via vandplanen.

- 1.2 *Der sikres den for naturtyperne mest hensigtsmæssige hydrologi på strandvolde med flerårige planter, enårig strandengsvegetation, strandenge, grå/grøn klit, tidvis våd eng og rigkær. Det undersøges nærmere, hvor der er behov for at skabe en mere hensigtsmæssig hydrologi i skovnaturtyperne, og disse steder sikres den for skovnaturtyperne mest hensigtsmæssig hydrologi.*
- 1.3 *De lysåbne terrestriske naturtyper skal sikres en hensigtsmæssig ekstensiv drift og pleje. Skovnaturtyperne skal sikres en skovnaturtypebevarende drift og pleje. I særlige tilfælde kan permanent ophør af drift i skovnaturtyper (urørt skov) være nødvendig for at opfylde direktivforpligtigelsen, primært på arealer, som i forvejen i en længere periode har haft minimal eller ingen hugst.*
- 1.4 *Der sikres velegnede levesteder med minimal påvirkning fra prædatorer for havterne, klyde og splitterne.*
- 1.5 *Der sikres levesteder med individuel hensyntagen til den enkelte arts sårbarhed over for forstyrrelse for gråsæl, spættet sæl, havterne, dværgterne, splitterne, klyde, skarv, bjergand, fløjsand, ederfugl, hjejle, hvinand, lille kobbersneppe og stor skallesluger. Naturstyrelsen undersøger og vurderer, hvor og i hvilket omfang, der er behov for konkret indsats.*
- 1.6 *For de marine naturtyper sandbanker, bugter og rev sikres det, at projekter og aktiviteter ikke skader lokaliteterne og dermed trækfuglene skarv, ederfugl, bjergand, fløjsand, hvinand og stor skallesluger.*
- 1.7 *Invasive arter og problemarten vadegræs bekæmpes og deres spredning forebygges så vidt muligt og vha. bedst kendte metode.*

Konkrete retningslinjer

Indsatser efter sigtelinje 2. Små og fragmenterede habitatnaturtyper og levesteder for arter, som ikke kan opretholdes ved drift af det nuværende areal alene, sikres ved arealudvidelse, sammenkædning af arealer, pleje af naboarealer og/eller etablering af spredningskorridorer.

- 2.1 *Forekomster af strandeng, tør hede, kalkoverdrev, surt overdrev, tidvis våd eng og rigkær søges udvidet og sammenkædet, hvor de naturgivne forhold gør det muligt.*

*Tuer af problemarten vadegræs i strandengsgrøft ved Brigsted. Vadegræs er under spredning og truer den haveksponerede strandengsnatur med tilgroning – bl.a. kvellervaden i baggrunden.
Foto: Lasse Werling.*

Indsatser efter sigtelinje 3. Naturtyper og levesteder, som ikke er beskyttet af natur- og miljølovgivningen skal sikres.

- 3.1 Konstaterede forekomster af habitatnaturtyper, der ikke er omfattet af lovgivningen, sikres mod ødelæggelse.*
- 3.2 Skovnaturtyper sikres. Der kan dog være tale om en dynamisk situation, hvor det ikke nødvendigvis er de samme forekomster, der over tid bidrager til sikring af en skovnaturtype.*
- 3.3 Der sikres beskyttelse mod ødelæggelse af rev.*

Indsatser efter sigtelinje 4. Der skal gøres en særlig indsats for naturtyper og arter, hvis biogeografiske status er i fare for at blive alvorligt forringet i 1. planperiode.

- 4.1 Arealet med tør hede søges øget med i størrelsesordenen ca. 10 ha, hvor der er naturmæssigt potentiale. Arealet med henholdsvis kalkoverdrev, surt overdrev, tidvis våd eng og rigkær søges øget hver med i størrelsesordenen 2-3 ha, hvor der er naturmæssigt potentiale.*
- 4.2 Ynglelokaliteterne for splitterne og de potentielle ynglelokaliteter, som findes for dværgterne, søges sikret mod u hensigtsmæssige forstyrrelser i yngleperioden. Truslen fra prædatorer som ræv, mink og sølvmåger søges minimeret.*

Dværgternerne yngler i mindre kolonier på isolerede stenstrande med spredt vegetation og har tidligere ynglet i området. Der er ikke for nylig registreret ynglefremkomster i Natura 2000-området, men der findes flere potentielle ynglesteder.

Foto: NatureEyes, Chr. A. Jensen.

Forslag til mulige virkemidler

Kommunalbestyrelserne, Naturstyrelsen og andre offentlige lodsejere/myndigheder udarbejder handleplaner, vælger virkemidler og foretager den konkrete forvaltning indenfor rammerne af indsatsprogrammet. Mulige virkemidler nævnt i bilag 2 skal derfor betragtes som eksempler på, hvorledes indsatsprogrammet kan gennemføres.

Sammenhæng og synergi med vandplan

Natura 2000-planen er koordineret med vandplanen. Ifølge Vandrammedirektivet må tilstanden af vandområderne ikke forringes, og vandplanens indsatsprogram vil generelt forbedre den eksisterende vandkvalitet i større søer, vandløb, fjorde og kystvande. Forbedringen sker ved reduktion i tilførslen af næringsstoffer og miljøfarlige stoffer samt stedvis sikring af en mere naturlig hydrologi i ådale. Vandplanen vil desuden forbedre de fysiske forhold og sikre kontinuiteten på udvalgte vandløbsstrækninger. Disse indsatser forventes i de fleste tilfælde at bidrage til at forbedre tilstanden i de vandafhængige habitatnaturtyper og i levestederne for de arter, der er tilknyttet vand. Der er gode muligheder for at opnå andre synergieffekter mellem de

2 planer, men i enkelte tilfælde kan der opstå konflikter, f.eks. hvor indsats efter vandplanen medfører oversvømmelser af habitatnaturtyper eller levesteder for arter.

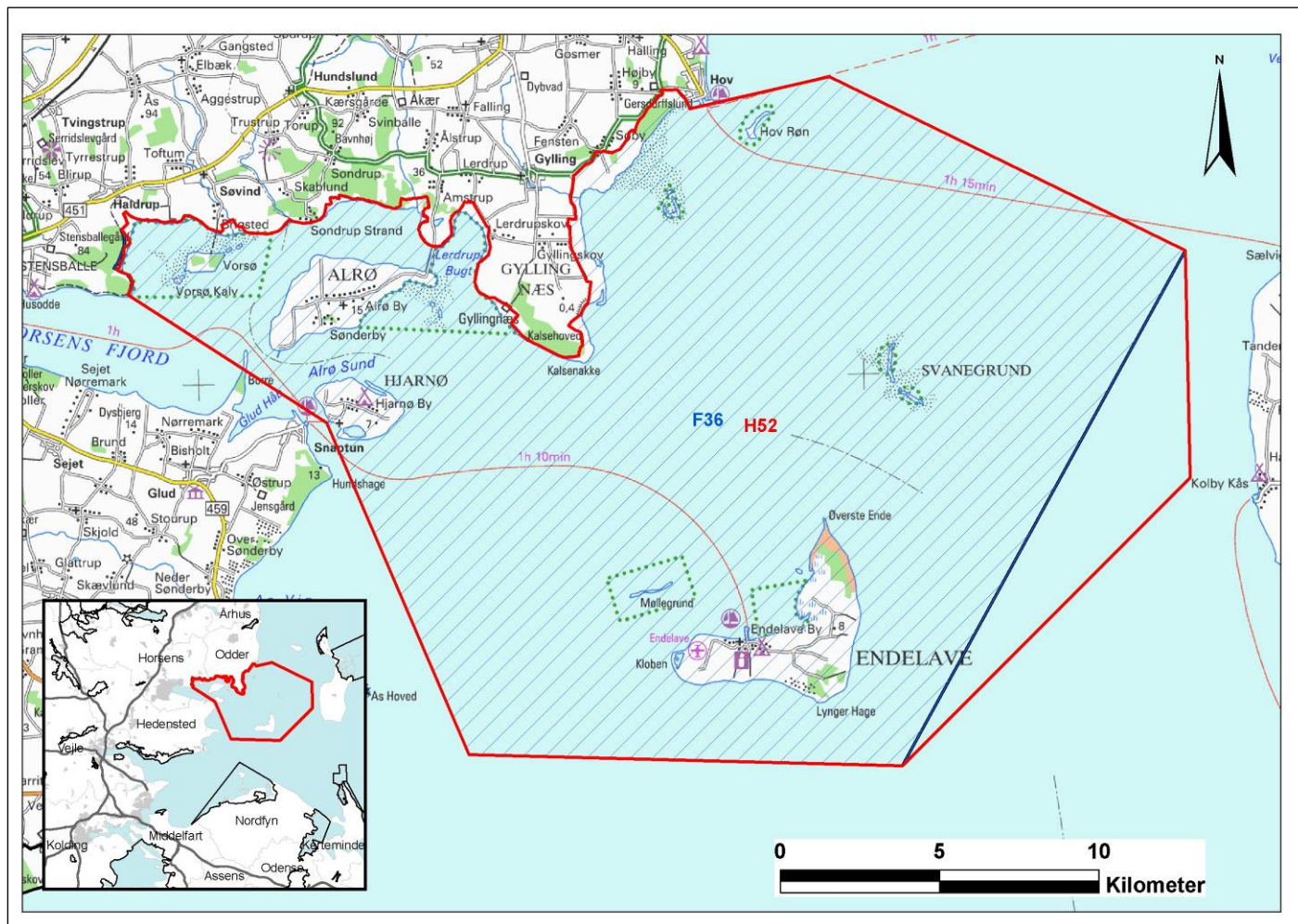
Planlagt indsats efter vandplanen, der kan påvirke udpegningsgrundlaget i et Natura 2000-område væsentligt, skal konsekvensvurderes i henhold til habitatdirektivets artikel 6, stk. 3. Indsatsen kan i givet fald kun gennemføres, hvis det på grundlag af bedste faglige viden dokumenteres, at aktiviteten ikke vil skade bevaringsmålsætningen for området. Potentielle konflikter mellem Vand- og Natura 2000-planen skal som udgangspunkt være afdækket i forbindelse med vedtagelse af vandplanen.

Strategisk miljøvurdering

I medfør af Bekendtgørelse nr. 936 af 24. september 2009 af lov om miljøvurdering skal der foretages en miljøvurdering af planer og programmer, der omhandler fysisk planlægning og arealanvendelse, eller som kan påvirke et internationalt beskyttelsesområde væsentligt.

I bilag 4 er der udarbejdet en miljørapport, der belyser konsekvenserne ved at gennemføre Natura 2000-planen for område nr. 56 Horsens Fjord, havet øst for og Endelave.

Bilag 1. Kort over Natura 2000-områdetets placering og afgrænsning

Natura 2000-områdetets afgrænsning. Natura 2000-området består af habitatområde H52 (rød afgrænsning) og fuglebeskyttelsesområde F36 (blå skravering). Andre Natura 2000-områder er vist med sort afgrænsning på oversigtskortet.

Bilag 2. Opsummering af Natura 2000-planen og mulige virkemidler

En opsummering af Natura 2000-planens indhold, mål og indsatsprogram findes samlet i Bilag 2 - opdelt på de naturtyper og arter, der udgør udpegningsgrundlaget for det pågældende Natura 2000-område.

Se www.naturstyrelsen.dk – under opslag om plan for dette Natura 2000-område.

Bilaget indeholder endvidere en oversigt over mulige virkemidler, der er eksempler på, hvordan indsatsprogrammet kan gennemføres.

Sammen med bilag 2 findes på hjemmesiden baggrundsmateriale for planerne samlet i basisanalyse og tillæg til basisanalyse samt henvisning til kort over forekomst af de kortlagte og tilstandsvurderede naturtyper.

Bilag 3. Væsentlige naturforvaltningsmæssige opgaver

Ved igangsætningen af Natura 2000-planprocessen blev der identificeret en række væsentlige naturforvaltningsmæssige opgaver. På baggrund heraf blev der opstillet 4 sigtelinjer, der formulerer prioriteringen af den nødvendige indsats. Sigtelinjerne sætter dermed rammerne for Natura 2000-planlægningen.

De overordnede rammer er formuleret i nedenstående bilag. Teksten indgik i idéfasen for vand- og naturplanlægningen, juni – december 2007.

Antallet af naturtyper, der kortlægges og tilstandsvurderes er siden udvidet.

Væsentlige naturopgaver

Miljøministeriet har udarbejdet en oversigt over væsentlige naturforvaltningsmæssige opgaver i Natura 2000-planlægningen. Det er de opgaver, som tillægges den højeste prioritet i 1. planperiode fra 2010 til 2015:

Væsentlige naturforvaltningsmæssige opgaver i Natura 2000-planlægningen:

Danmark er ifølge Habitatdirektivet forpligtiget til at iværksætte de nødvendige foranstaltninger, der sikrer eller genopretter en gunstig bevaringsstatus for de naturtyper og arter, der udgør habitatområdernes udpegningsgrundlag.

Samtidig er Danmark forpligtet til, via gennemførelsen af Fuglebeskyttelsesdirektivet, at træffe egnede foranstaltninger med henblik på at beskytte yngle- og rasteområder for en række fuglearter.

Væsentlige trusler mod naturen

En række faktorer udgør de væsentligste trusler mod de direktivudpegede naturtyper og arter:

Næringsstofbelastning medfører markante forringelser af terrestriske naturtyper, søer, vandløb og kystnære farvande først og fremmest som følge af gødkning, afstrømning fra markarealer og kvælstofnedfald. Store mængder næringsstoffer i naturen fremmer ensartede næringskrævende artssamfund på bekostning af et alsidigt plante- og dyreliv og medfører forringede forhold for den biologiske mangfoldighed og naturtyper og arter;

Tilgroning ændrer på afgørende vis levevilkårene for en række plante- og dyrearter, herunder fuglene. Det truer også især lysåbne naturtyper som moser, enge, klitter, heder, overdrev men også egeskove ofte som følge af manglende eller utilstrækkelig drift;

Fragmentering skaber isolation af arternes bestande, hvorved de risikerer at uddø. Foruden et direkte tab af naturareal, forringes

de eksisterende naturtypers tilstand og deres økologiske funktioner;

Udtørring er en vedvarende trussel mod mange våde naturtyper og de tilhørende arter som følge af en ændring i de naturlige vandforhold;

Invasive arter er ikke hjemmehørende arter, der spreder sig. De optager plads og fortrænger det oprindelige plante- og dyreliv og findes i dag på mange naturarealer;

Forstyrrelse kan være en afgørende faktor navnlig for truede og sårbare arter, der på grund af levevis og specifikke krav til levested, vil være følsomme overfor menneskelige aktiviteter. Ofte vil truslerne påvirke i samme retning. For eksempel er tilgroning ofte en effekt af næringsstof-belastning og udtørring, tillige er presset på mange arter højt på grund af fragmentering, og det øges yderligere med forekomst af for eksempel invasive arter og menneskelig forstyrrelse.

Overordnet målsætning

Målsætningen er, at de udpegede naturtyper og arter på sigt opnår "gunstig bevaringsstatus". Der skal opstilles en langsigtet målsætning for hvert af de udpegede Natura 2000-områder.

Målsætningen rækker udover 1. planperiode og beskriver en tilstand, der tager hensyn til potentialet i de lokale naturforhold og i de udpegede områder som helhed.

Sigtelinjer for indsatsen i 1. planperiode

Natura 2000-planen skal under hensynstagen til den overordnede målsætning opstille konkrete retningslinjer for indsatsen i 1. planperiode for hvert enkelt beskyttelsesområde. Det kan være en indsats, som strækker sig ud over planperioden, men som skal iværksættes nu.

Opfyldelsen af Habitat- og Fuglebeskyttelses-direktivernes krav om "gunstig bevaringsstatus" er en opgave, som strækker sig over lang tid og kræver en omfattende indsats. Det er derfor nødvendigt at prioritere og målrette indsatsen i den enkelte planperiode. Den nationale prioritering af indsatsen i 1. planperiode fokuserer på at sikre naturtilstanden for udpegede naturtyper og bestandene for udpegede arter. Der vil på baggrund af naturmæssige forskelligheder være regionale forskelle i gennemførelsen af indsatsen.

Sikring af naturtilstanden af eksisterende naturarealer og arter i beskyttelsesområderne

Ifølge direktiverne skal de naturtyper og arter, der udgør områdernes udpegningsgrundlag, have en gunstig bevaringsstatus. Der er således en forpligtigelse til at sikre naturen mindst samme tilstand som ved direktivernes ikrafttræden. Dette kræver ofte en løbende driftsindsats og en vedvarende indsats mod næringsstofbelastningen på de ek-

sterende naturarealer for at opretholde eller genoprette dem i samme tilstand.

Sikring af de små naturarealer

De små naturarealer er ofte i dårlig naturtilstand, blandt andet fordi de er så små, at påvirkningen fra omgivende arealer har stor betydning. En udvidelse af små naturarealer indenfor beskyttelsesområderne samt eventuelt sammenkædning af arealer via spredningskorridorer og trædesten kan være nødvendig for at opretholde naturtilstanden også på længere sigt.

Sikring af naturtyper og levesteder som lovligt kan ødelægges

Der skal ske en sikring af de naturtyper og levesteder, der ikke er beskyttet mod aktiviteter, som direkte kan ødelægge dem. Det drejer sig for eksempel om skovens naturtyper og sten- og boblerev på havet. Der vil derudover være andre ikke beskyttede levesteder for visse af direktivernes arter, hvor en sikring kan være nødvendig, for eksempel for visse fuglearter.

Indsats for truede naturtyper og arter

For naturtyper og arter, hvis status på landsplan er i fare for at blive voldsomt forringet i 1. planperiode, og hvor der er en fare for, at de forsvinder fra den danske natur på sigt kan en egentlig naturgenopretningsindsats og/eller målrettet drift være nødvendig. Som eksempler på truede naturtyper og arter kan nævnes højmoser, eremit og sorterne.

Natura 2000-planlægningen fastlægger desuden retningslinjer for myndighedernes skønsmæssige beføjelser efter lovgivningen i øvrigt.

Natura 2000 og Vandrammedirektivet

Gennemførelsen af Vandrammedirektivet og vandplanerne forventes at bidrage til at imødegå nogle af ovennævnte trusler. Eksempelvis genskabes nye naturområder i ådale, og vandkvaliteten vil blive forbedret. Omfanget af synergieffekten mellem Natura 2000 og Vandrammedirektivet vil blive tydelig undervejs i planprocessen. For vandforekomster, der også er omfattet af Natura 2000-direktiverne, vil det strengeste af miljømålene være gældende.

Med målbekendtgørelsen er der fastlagt nærmere retningslinjer for fastsættelse af mål i Natura 2000-områderne og defineret en 5-trinskala for naturtilstanden i 18 lysåbne naturtyper. Et tilsvarende tilstandssystem er under udarbejdelse for de 10 skovnaturtyper og for direktivernes arter. På et senere tidspunkt vil et tilstandssystem for såvel de ferske som de marine naturtyper blive udarbejdet.

Bilag 4. Miljørapport for Natura 2000-planen

Miljørapport for N 56 Horsens Fjord, havet øst for og Endelave
- kan læses på Naturstyrelsen hjemmeside, se
www.naturstyrelsen.dk under opslag om plan for dette Natura 2000-
område

Naturstyrelsen
Haraldsgade 53
2100 København Ø
www.nst.dk